

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.39>

ПРАВО НА МИР: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Ромців О.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Ромців О. Право на мир: основні проблеми реалізації.

Стаття присвячена аналізу конституційно-правових засад права на мир, розгляду практики його застосування, а також виявленню проблем у правовому регулюванні й механізмах реалізації.

У статті зазначається, що право на мир має включати такі складові: право виступати за мир; мирне співіснування та мирне співробітництво; заборону на загрозу і застосування сили; право на розвиток, що є виключною умовою миру; право на навчання правам людини; механізми підтримки миру та безпеки; засоби правового захисту щодо порушення права на мир; право протистояти колоніальній іноземній окупації та диктаторському режиму.

Незважаючи на нормативне закріплення у міжнародних стандартах права на мир, його реалізація постійно зазнає негативного впливу. Міжнародні акти зазвичай є декларативними та не мають ефективних механізмів примусу до виконання положень підписантами. Звичайно, це пов'язано, перш за все, із особливістю суб'єктного складу міжнародного права, адже основними його учасниками є держави. До них не можна застосовувати такі ж методи примусу як до фізичних чи юридичних осіб.

Ще однією, наразі найбільш очевидною проблемою є недосконалість міжнародних інституцій, таких як Організація Об'єднаних Націй (ООН). Попри широкі повноваження, ООН стикається з труднощами в здійсненні колективних дій через політичні розбіжності між державами-членами. Так, вето постійних членів Ради Безпеки часто паралізує прийняття рішень у кризових ситуаціях, що ускладнює реагування на конфлікти та забезпечення миру.

До основних проблем, що заважають реалізації права на мир слід віднести: недостатню ефективність міжнародного права; спрямованість політичної волі окремих держав на створення загрози світовій безпеці через власні внутрішньо національні інтереси; слабкість ролі міжнародних організацій у підтриманні світового правопорядку; неможливість застосування до держави-порушника міжнародного права таких санкцій, що зможуть забезпечити дотримання прав у майбутньому; невиконання державами рішень міжнародних судів, які спрямовані на відновлення порушених прав та притягнення до відповідальності суб'єктів, винних у порушенні права на мир.

Ключові слова: право на мир, Організація Об'єднаних Націй, міжнародно-правові акти, міжнародні організації, світова безпека.

Romtsiv O. The right to peace: the main problems of implementation.

The article is devoted to the analysis of the constitutional and legal foundations of the right to peace, consideration of the practice of its application, and also to the identification of problems in legal regulation and implementation mechanisms.

The article notes that the right to peace should include the following components: the right to advocate peace; peaceful coexistence and peaceful cooperation; prohibition of the threat and use of force; the right to development, which is an exclusive condition for peace; the right to human rights education; mechanisms for maintaining peace and security; remedies for violations of the right to peace; and the right to resist colonial foreign occupation and dictatorship.

Despite the fact that the right to peace is enshrined in international standards, its implementation is constantly subject to negative impact. International instruments are usually declarative and do not

have effective mechanisms to enforce their provisions by signatories. Of course, this is primarily due to the peculiarity of the subject composition of international law, as its main participants are states. They cannot be subject to the same methods of coercion as individuals or legal entities.

Another, and currently the most obvious problem, is the imperfection of international institutions such as the United Nations (UN). Despite its broad powers, the UN faces difficulties in taking collective action due to political differences between member states. Thus, the veto of the permanent members of the Security Council often paralyzes decision-making in crisis situations, making it difficult to respond to conflicts and ensure peace.

The main problems that hinder the realisation of the right to peace include: insufficient effectiveness of international law; the political will of individual states to create a threat to global security through their own domestic national interests; the weak role of international organisations in maintaining global order; the inability to apply sanctions to a state that violates international law that will ensure respect for rights in the future; failure of states to comply with international court decisions aimed at restoring violated rights.

Key words: right to peace, United Nations, international legal acts, international organisations, global security.

Постановка проблеми. Усвідомлення важливості закріплення основних та невід'ємних прав, що належать кожній людині, гостро виникло в середині ХХ століття після закінчення Другої світової війни. Створення Організації Об'єднаних Націй повинно було консолідувати міжнародну спільноту навколо єдиної мети – підтримання та зміцнення миру й міжнародної безпеки, розвиток співробітництва між державами світу.

У 1948 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Загальну декларацію прав людини, що стала історичним кроком у встановленні глобальних стандартів для захисту основних прав і свобод. Вперше міжнародна спільнота визначила, що права людини є універсальними та неподільними, тобто належать кожному і не можуть бути свавільно заборонені, у тому числі і право на мир. Однак недоліки в міжнародному законодавстві, які стосуються організації та діяльності міжнародних правозахисних організацій, ускладнюють реалізацію цього права на практиці. Вивчення та вирішення цих проблем є важливим кроком до створення ефективної системи прав людини, що здатна відповідати усім викликам сучасного суспільства.

Мета статті – на основі аналізу міжнародних нормативно-правових актів визначити основні проблеми забезпечення права на мир, а також запропонувати рекомендації щодо вдосконалення механізму реалізації цього права.

Стан опрацювання проблематики. Питання реалізації права на мир досліджувало багато вітчизняних вчених, зокрема Белов Д., Богінч О., Ключев К., Ключева Є., Козюпа В., Моца А., Моца В., Оніщенко Н., Реньов Є. Соловйова Ю., Сухан І., Філіппов А. тощо. Однак комплексний підхід до розв'язання проблем практичної реалізації права на мир з урахуванням сучасних викликів досліджений недостатньо, що обумовлює потребу в подальших наукових розвідках.

Виклад основного матеріалу. Поява та закріплення різних категорій прав відбувалось поступово, тому в науковій літературі вони були систематизовані в теорію «трьох поколінь прав людини». Спочатку сформувався перше покоління – покоління природних прав людини; потім друге – покоління гарантій у певних сферах життєдіяльності людини. Під час розвитку та збагачення першого та другого покоління виникло третє – покоління колективних прав (національних меншин, іноземних громадян, жінок, дітей, інвалідів). Рівень сучасного розвитку науки та суспільства свідчить про панування тенденції виокремлення прав «четвертого покоління» прав людини. [1, с. 58]

Віднесення права на мир до існуючої системи класифікації було предметом дискусій вчених достатньо довгий проміжок часу. Наразі у більшості наукових праць це право відносять до «колективних» прав, тих, що належать всьому суспільству, до прав «третього покоління». Окрім права на мир, до них ще можна віднести право на розвиток, право на безпечне навколишнє середовище, право на участь у користуванні спільним культурним спадком, право на гуманітарну допомогу, право на інформацію [2, с. 285]

Виокремлення такої групи прав пов'язане із загостренням національно-визвольних рухів у країнах, що розвиваються, кризою можливості забезпечення прав та зростанням глобальних проблем поствоєнного світу ХХ століття.

Як зазначає І. Іванків, процес визнання права людини на мир ніколи не був простим і досі є далеким від завершення, причому немає єдності у підходах щодо суб'єкта цього права. Регулювання цього права в міжнародному праві має довгу історію. Визнання миру як *conditio sine qua non* для реалізації прав людини призвело до потреби визнати мир правом людини, принаймні в теорії права. У багатьох документах «м'якого права» мир було визнано необхідною умовою для реалізації права на життя [3; 4; 5].

Словник української мови визначає поняття «мир» у кількох значеннях, а саме: відсутність незгоди, ворожнечі, сварок; відсутність збройної боротьби між двома або кількома народами, державами; протилежне війна; угоду сторін, що воюють між собою, про припинення воєнних дій; мирний договір [6].

На думку Є. Ключової та Ю. Соловйової, право на мир має включати наступні складові: право виступати за мир; мирне співіснування та мирне співробітництво; заборону на загрозу і застосування сили; право на розвиток, що є виключною умовою миру; право на навчання правам людини; механізми підтримки миру та безпеки; засоби правового захисту щодо порушення права на мир; право протистояти колоніальній іноземній окупації та диктаторському режиму [7].

Що ж до ознак права на мир, то можна виділити наступні:

1) право вийшло з кола логічних теорій і філософських тез, які представляють ідеї та уявлення про мир як правову категорію, необхідну гарантію та мету, які слід поважати, визначаючи його міжнародно організованим правом.

2) воно охороняється з боку міжнародного права, оскільки увійшло в список прав, закріплених у міжнародних договорах, а також має окремі механізми та заходи, що застосовуються до порушників.

3) це колективне міжнародне право, адже стосується не тільки окремих індивідів, але й народів та націй.

4) його слід розглядати як додаткове міжнародне право, що проявляється в необхідності дотримання інших основоположних природних прав людини, для того щоб мати можливість реалізувати право на мир [8].

Міжнародна спільнота закріпила окремі питання забезпечення миру в низці актів ООН, зокрема, в Декларації про використання науково-технічного прогресу в інтересах світу і на благо людства (резолюція 3384 ГА ООН від 10 листопада 1975 р.), в Декларації про виховання народів у дусі миру (резолюція 33/73 ГА ООН від 15 грудня 1978 р.), в Декларації про право народів на мир (резолюція 39/11 ГА ООН від 12 листопада 1984 р.) тощо [9, с. 294].

Генеральна Асамблея запевняла в принциповості переконання, що життя без війни слугує основною міжнародною передумовою для матеріального благополуччя, розвитку і прогресу країн, повної реалізації прав і основних свобод людини, які проголошені ООН. Асамблея підкреслювала, що забезпечення права народів на мир вимагає, щоб політика держав була орієнтована на усунення загрози війни, насамперед ядерної, на відмову від застосування сили в міждержавних відносинах і вирішення міжнародних спорів мирними засобами відповідно до Статуту ООН [10].

Варто зазначити, що у грудні 2016 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію про право на мир, яка пропонує всім зацікавленим сторонам керуватися у своїй діяльності наданням значної важливості практиці толерантності, діалогу, співпраці та солідарності між усіма народами та державами світу як головному засобу сприяння миру. Для досягнення цієї мети в Декларації зазначено, що нинішнє покоління повинно забезпечити, щоб зараз і у майбутньому людство навчалося жити разом у мирі з найвищим прагненням позбавити майбутні покоління від лиха війни [11; 12; 13].

Право на мир, як одне з основних прав людини, вимагає застосування ефективних інструментів для його реалізації на глобальному та національному рівнях. Однак існуючі механізми впливу і досі не вважаються достатніми для забезпечення стабільності та безпеки в умовах сучасних викликів.

Незважаючи на нормативне закріплення у міжнародних стандартах права на мир, його реалізація постійно зазнає негативного впливу. Міжнародні акти, зазвичай, є декларативними та не мають ефективних механізмів примусу до виконання положень підписантами. Звичайно, це пов'язано, перш за все, із особливістю суб'єктного складу міжнародного права, адже основними його учасниками є держави. До них не можна застосовувати такі ж методи примусу як до фізичних чи юридичних осіб. Міжнародна спільнота може реагувати на подібні загрози миру та безпеці світу через

накладення економічних санкцій, обмеження імпорту/експорту сировини чи надаючи військову допомогу одній зі сторін. Проте подібні обмеження можуть посилити гуманітарні кризи, заважаючи доступу до ресурсів звичайним громадянам, водночас не досягаючи цілей реалізації права на мир.

Ще однією, наразі найбільш очевидною проблемою є недосконалість міжнародних інституцій, таких як Організація Об'єднаних Націй (ООН). Попри широкі повноваження, ООН стикається з труднощами в здійсненні колективних дій через політичні розбіжності між державами-членами. Так, вето постійних членів Ради Безпеки часто паралізує прийняття рішень у кризових ситуаціях, що ускладнює реагування на конфлікти та забезпечення миру. Однією із основних цілей ООН викладених у статті 1 Статуту ООН є підтримка міжнародного миру та безпеки, яка мала б забезпечуватись через проведення мирних заходів, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагодження або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру. Натомість, від моменту заснування ООН і до сьогодні, в різних регіонах світу постійно тривають військові дії, тероризм, внутрішні конфлікти та етнічні суперечності, що створює серйозні перешкоди для досягнення миру.

З метою реалізації права на мир та нагляду за його дотриманням Організація Об'єднаних націй проводить так звану «миротворчу діяльність», участь у якій беруть представники держав-членів. Зокрема 18 лютого 1965 р. Генеральна Асамблея ухвалила Резолюцію 2006 (XIX), організувала Спеціальний комітет із операцій з підтримання миру, де було затверджено назву «операції ООН з підтримання миру». Від моменту проведення першої миротворчої операції, що полягала в моніторингу виконання угоди про перемир'я між державою Ізраїль і сусідніми арабськими державами і до сьогодні Організація об'єднаних націй розгорнула понад 70 операцій [7].

Проаналізувавши ці місії, слід відзначити, що неозброєні або легко озброєні місії з обмеженими мандатами практично не мають ефекту для підтримки миру. Натомість багатовимірні місії або місії з примусу, є значно ефективнішими для миротворчого процесу. Особливо це стосується роботи місії тоді, коли конфлікт ще триває – обмежений мандат місії не тільки не сприяє миротворчому процесу, але й може навіть збільшити рівень агресії, наприклад, щодо цивільного населення. Досвід Грузії свідчить, що навіть якщо місія має мандат авторитетних міжнародних організацій (ООН та ОБСЄ), але не має військового компоненту та спроможності захистити себе, вона однаково стає вразливою та залежною від сторін конфлікту [14, с. 128; 15].

Що ж до діяльності цієї організації в рамках російсько-української війни, то фактично Рада безпеки ООН не могла прийняти резолюції, зокрема щодо питання Криму в Україні (2014 р.), адже російська федерація, скориставшись правом вето, як постійний член цього органу, фактично заблокувала рішення Ради Безпеки ООН щодо врегулювання української кризи. Будь-які спроби сприяти врегулюванню військового конфлікту на території України унеможливлувалися росією.

Як політиками, так і науковцями неодноразово ставилось питання про необхідність трансформації ООН та її органів для більш дієвого забезпечення основних цілей організації, в тому числі забезпечення миру у світі.

У контексті реформи Ради Безпеки ООН видаються найбільш важливими наступні аспекти перетворень: членський склад, а також робочі методи Ради Безпеки, а саме – право вето. Професор Єльського університету Пол Кеннеді теж підтверджує актуальність вищезгаданої реформи, називаючи ООН у нинішньому вигляді анахронізмом, оскільки Статут Організації відображає реалії на момент його прийняття у 1945 р. Перспективу розширення РБ ООН британський вчений оцінює як цілком розумне перетворення.

Необхідно розуміти, що розширення членського складу Ради Безпеки не вплине на ефективність її роботи – постійні члени будуть і надалі користуватися правом вето. Тому при оцінці діяльності РБ ООН та ухваленні рішення про її реформу головним критерієм має виступати не кількісний підхід, а ефективність робочих методів. У 2015 р. в рамках 70-ї сесії ГА ООН тодішній Президент Франції Франсуа Олланд оголосив про добровільну відмову цієї європейської країни від використання права вето у випадках масових злочинів, закликавши до цього й інших постійних членів [16, с. 59; 17].

Діяльність ООН видається неефективною, а сама міжнародна організація потребує ґрунтовних змін в підходах до управління, прийняття рішень та реагування на міжнародні конфлікти відповідно до викликів, що постають перед сучасним станом речей. Мультиполярність, посилення регіональних центрів сили, глобалізація та зростання транснаціональних проблем помітно змінили світову політику порівняно із поствоєнним світом середини ХХ століття.

Також до проблем реалізації права на мир слід додати фактичну неможливість притягнення держави-порушника до міжнародно-правової відповідальності за невиконання умов міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких вона надала. В рамках ООН діє Міжнародний Суд ООН, який відповідно до його Статуту відносить до своєї юрисдикції справи, що будуть передані йому сторонами, або питання, спеціально передбачені Статутом та іншими міжнародними договорами. Механізм примусового виконання рішень Міжнародного суду згідно п. 2 ст. 94 Статуту ООН зводиться до можливості звернення до Ради Безпеки ООН, яка в свою чергу, якщо визнає це за необхідне, може надати рекомендації або ухвалити рішення про вжиття заходів для приведення рішення у виконання [10; 18].

Прикладом недостатньої дієвості даної установи є, зокрема, Рішення Суду ООН по справі «Застосування Міжнародної конвенції щодо боротьби з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції щодо подолання усіх форм расової дискримінації (Україна проти рф)», яке було оголошено 31 січня 2024 року. Суд встановив, що рф своїми діями та бездіяльністю порушила обидві конвенції. Суд частково визнав порушення, які Україна вказала у позовній заяві, без зобов'язань щодо стягнення з рф компенсації. Щодо порушення Міжнародної конвенції щодо боротьби з фінансуванням тероризму, то з п'яти пунктів-статей позову України Суд ООН підтримав звинувачення лише за одним - визнав бездіяльність рф у тому, що системно не розслідувала ймовірні злочини щодо фінансування тероризму [19].

Також було визнано порушення щодо позбавлення дітей в окупованому Криму можливості навчатися українською мовою, оскільки в той спосіб, в який рф реалізує освіту в Криму після 2014 року вона фактично не дотримується виконання своїх зобов'язань згідно зі статтею 2, п. 1 (а) і статтею 5 (е) (v) Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм расової дискримінації». Практична ж реалізація цього рішення видається неможливою, зокрема через присутність рф в якості постійного члена Ради Безпеки ООН. Україна не може звернутись до примусово виконання рішення, оскільки будь-яка Резолюція буде заблокована через право «вето» та не вступить в дію.

Неготовність міжнародного співтовариства вживати заходів контролю мирного врегулювання може стати причиною появи масштабніших конфліктів, здатних дестабілізувати не тільки сусідні країни, а й поширюватися на цілі регіони. Лише набагато сучасних конфліктів можуть вважатися достовірно «локальними». Нерідко вони породжують цілу низку таких проблем, як незаконний обіг зброї, наркотиків або людей; тероризм; потоки біженців; нанесення шкоди довкіллю. Наслідки цих явищ відчуваються далеко за межами безпосередньої зони конфлікту.

Висновки. Тож, незважаючи на існування значного переліку міжнародних договорів, що стосуються права на мир, його реалізація була і залишається проблемним питанням. А існуючі механізми не можуть повноцінно забезпечити колективне право на мир.

До основних проблем, що заважають реалізації права на мир слід віднести: недостатню ефективність міжнародного права; спрямованість політичної волі окремих держав на створення загрози світовій безпеці через власні внутрішньо національні інтереси; слабкість ролі міжнародних організацій у підтриманні світового правопорядку; неможливість застосування до держави-порушника міжнародного права таких санкцій, що зможуть забезпечити дотримання прав у майбутньому; невиконання державами рішень міжнародних судів, які спрямовані на відновлення порушених прав та притягнення до відповідальності суб'єктів, винних у порушенні права на мир.

Ухвалення міжнародних договорів, накладення санкцій на державу чи терористичну організацію, проведення операцій з підтримання миру видається лише частково ефективним і може допомогти врегулювати конфлікт, попередивши його розростання до масштабів світової війни. Ефективна реалізація права на мир вимагає вдосконалення міжнародних механізмів, розвитку нових форм співпраці та інтеграції соціально-економічних стратегій, що сприятимуть досягненню справжнього миру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шебаніц Д.М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 31. Том 1. С. 57–61.
2. Моца, А., Моца, В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2022. № 4 (22). С. 280–291.

3. Богініч О.Л. Право на мир у парадигмі колективного та індивідуального суб'єктів: дуалізм підходів. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 195–200.
4. Іванків І.Б. Права людства. Монографія. Київ: Ваіге. 2020. 158 с.
5. Іванків І.Б. Право людства на мир як умова дотримання прав людини. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Вип. 200. С. 27–31.
6. Словник української мови. URL: <https://sum.in.ua/s/мир>.
7. Ключєва Є.М., Соловійова, Ю.О. Мир як право: особливості визначення та забезпечення. *DICTUM FACTUM*. 2023. Вип. 1 (13). С. 204–210.
8. Белов Д.М., Сухан І.С. Право на мир: сучасні підходи до право розуміння. *Аналітично-порівняльне правознавство. Серія «Право»*. 2023. Вип. 5. С. 681–691.
9. Оніщенко Н. Право людини на мир: завдання національної правової системи. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 11 (25). С. 287–296.
10. Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
11. Декларація про право народів на мир від 12 листопада 1984 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-right-peoples-peace>
12. Декларація про право на мир від 19 грудня 2016 р. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n16/454/62/pdf/n1645462.pdf>.
13. Tuba Turan. The 2016 UN General Assembly Declaration on the Right to Peace: A Step towards Sustainable Positive Peace within Societies? *Human Rights Law Review*. 2023. Vol. 23. P. 2.
14. Ключєв К.Г. Міжнародні миротворчі операції як політичний інструмент врегулювання військово-політичних конфліктів. *Молодий вчений*. 2016. Вип. 10. С. 127–131.
15. Козюпа В. Проведення миротворчих операцій: виклики сучасної миротворчої діяльності. *Консенсус*. 2023. Вип. 1. С. 163–177.
16. Грачевська, Т., Гірман, А. Проблеми та перспективи реформування ООН: позиція України. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2023. Вип. 1 (30). С. 56–66.
17. Рєньов Є.В. Реформування Ради Безпеки ООН: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. Вип. 1. С. 538–541.
18. Філіппов А.В. Правові проблеми та перспективи реформування ООН на прикладі ЄС. *Dictum Factum*. 2023. Вип. 2 (14). С. 182–190.
19. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). Press Release No. 2024/8 31 January 2024. URL: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20240131-pre-01-00-en.pdf?__cf_chl_rt_tk=_VCbFwMpSAY2w CA EnyJt0_2XIPL3VJrU30 ycdG2TGUc-1711015557-0.0.1.1-1791.